

Jadran Ferluga

POTA IN METODE BIZANTINSKE POLITIČNE IN KULTURNE EKSPANZIJE NA BALKANU OD SREDE VII. DO PRVIH DESETLETIJ XI. STOLETJA

Tu obravnavana tema zajema s kronološkega stališča prvo veliko fazo odnosov med Bizancem in Južnimi Slovani. Slovani so prišli v stik z vzhodnim rimskim cesarstvom proti koncu V. in na začetku VI. stoletja, stiki pa so trajali brez prestanka do dokončnega propada cesarstva leta 1453. Rimsko cesarstvo je bilo že stoletja izpostavljenό barbarским vpadom, toda, kot je jasno poudaril Paul Lemerle, »naselitev Balkana je v temeljih spremenil zgolj prihod Slovanov«. Ta stavek prav gotovo poudarja razliko med germanskimi in slovanskimi vpadi, predvsem pa označuje ogromni in trajni zgodovinski pomen slovanskega naseljevanja na Balkanu.

Potem ko so celo stoletje vpadali in ropali po bizantinskem ozemlju skupaj s pripadniki drugih etničnih skupin (Protobolgari, Gepidi, Obri itd.), pa tudi sami, kar so že od samega začetka spremljale, čeprav še skromne, naselitve, so se Južni Slovani, ki jih sodobni viri dosledno imenujejo Sklaveni, v prvi polovici VII. stoletja definitivno naselili na Balkanskem polotoku. Čeprav ni mogoče podrobno slediti kompleksnemu, etničnemu razvoju med VII. in IX. stoletjem, so glavne linije vendarle dovolj jasne in gotove.

Predvsem je zanimivo, v katerih pokrajinah in krajih je bizantinska država obdržala resnično in učinkovito oblast. V glavnem je Bizanc, izvzemši nekatera posamezna ozemlja (v notranjosti, ker je obdržal nadzor nad morjem, lahko ohranil del starih mest, pristanišč in zatočišč, ki jih je bilo lahko braniti zaradi njih naravne lege (Dubrovnik, Monemvasija itd.). Tak položaj je značilen za ves obalni pas od Jadranskega do Črnega morja. Na podlagi tega, kar vemo iz raznih virov o posameznih mestih in primorskih pokrajinah in na podlagi podrobne analize slovanskih toponimov, v Grčiji, ki jo je napravil Vasmer, in analize Ostrogorskega o bizantinskih mestih na Balkanu, se pokaže sledeča slika: bizantinska država je skoraj popolnoma izgubila notranjost polotoka in njena oblast je bila omejena le na bolj ali manj ozek primorski pas, pogosto sestavljen le iz posameznih mest, oddeljenih med seboj po mladih slovanskih naseljih. Malo je bilo od Slovanov naseljeno široko območje okoli Kostantinopla in ob Črnem morju, pa Atika in Boiotija, Argolida na Peloponezu. Solun je bil skoraj popolnoma obdan od Slovanov, medtem ko je pokrajina okrog Drača obdržala pred Slovani kontinentalno jedro, ki je zajemalo tudi del notranjosti; v Dalmaciji in Prevalitani so ostala Bizancu nekatera obalna mesta in otoki.

Maló vemo o plemenih, ki so sodelovala v invazijah; nekatera je mogoče rekonstruirati, vendar v celoti nimamo popolne slike. Plemena iz najbližje okolice Soluna, Draguviti, Sagudati, Velegesiti, Vajuniti, Brsjaki, pa tudi druga plemena, ki jih »Cudeži sv. Dimitrija« ne imenujejo, so leta 616 napadla mesto. 675/678 so v okolici Soluna navedeni Rinhini in Strumljani. Neki vir iz X. stoletja potrjuje prisotnost Milingov in Jezeritov na Peloponezu. Protobolgari so v Meziji in v Skitiji naleteli na tako imenovanih »sedem plemen« in na Severjane. Poleg Srbov in Hrvatov cesar Konstantin Porfirogenet omenja Dukljane, Travunjane, Zahumljane, Kanalite in Neretljane ali Pagane.

Zelo malo ali skoraj nič ne vemo o številu naseljencev. Slovani na Balkanu gotovo niso bili naseljeni enakomerno. S tem razložimo nekatere razlike v etnič-

nem razvoju, delno pa tudi zgodovinske razlike nekaterih področij. Nemogoče je dati točno sliko slovanske okupacije Balkana, saj vemo premalo o usodi starega domačega prebivalstva in mest v notranjosti polotoka. Slovanske so postale Zgornja in Spodnja Mezija, Mala Skitija, Makedonija, del Albanije, severna, centralna in južna Grčija, en del Trakije, Dalmacija in Prevalitana.

Čeprav/celotnega' procesa slovanskega naseljevanja na Balkanu ne poznamo do podrobnosti, smo prepričani, da se je narodna sestava polotoka definitivno in korenito spremenila, čeprav stara ljudstva niso popolnoma izginila. Delno so se obdržala v notranjosti in delno, na begu pred barbari, so okrepila stare elemente v nekaterih obalnih predelih polotoka. Nobenega dvoma ni, da je bizantinska oblast skoraj popolnoma razpadla in da je bil zato vojaški in administrativni nadzor paraliziran na celem področju polotoka, od Donave do skrajnega juga Grčije.

Različna slovanska plemena (s Srbi in Hrvati vred) so se torej nastanila na področju stare kulture in v stiku z ljudstvi (ali z ostanki ljudstev), ki so imela staro civilizacijo, delno rimsko-bizantinsko in krščansko, ter v bližini dobro organizirane države z veliko tradicijo, čeprav trenutno oslABLJENE zaradi notranje krize in zaradi boja za lastni obstoj, ki ga je vodila z Arabci. Koristno bi bilo, da se vprašamo, v kolikšni meri je Bizanc vplival na razvoj Južnih Slovanov in na nastanek njihove kulture in držav.

V notranjosti polotoka je nastala cela vrsta Sklavinij: tako so odslej našete v bizantinskih virih tiste pokrajine, ki so jih zasedli Slovani in kjer Bizanc ni imel nobene oblasti; s pojmom Sklavinije so v Bizancu dejansko opisovali obstoj teh političnih slovanskih enot, ki so se pravzaprav šele razvijale v države in ki jih v novejšem nemškem zgodovinopisju imenujejo »Herrscherbildungen«. Sklavinije so značilne za notranjost Balkana in za njegov razvoj do sredě IX. stoletja.

Situacija, ki je nastala na Balkanu po slovanski naselitvi, se je kaj kmalu korenito spremenila, ko so Bolgari ali Protobolgari leta 680/681 ustanovili med Donavo in Balkanskim gorovjem državo, ki jo je morala bizantinska vlada kmalu priznati. Bolgari so si podredili slovanska plemena, ki so bila tu naseljena, in tako položili temelje za etnični dualizem (ki je kmalu postal tudi političen), ki je bil značilen za razvoj bolgarske države prav do konca IX. stoletja; ko je dokončno propadel in je iz njega nastala nova slovanska država. Odnosi z Bolgari so bili naslednjih 350 let osrednji problem za bizantinsko oblast na Balkanu. Za Slované, naseljene v osrčju polotoka, je bila bolgarska država nova sila, ki je odločilno vplivala na njihov razvoj in na njihove odnose z Bizančem.

Bizantiška država je podvzela prve ukrepe, da bi si pridobila nazaj izgubljeno oblast na Balkanu, kakor hitro ji je situacija na drugih mejah to dovolila. Počvno zavzetje Balkanskega polotoka se je začelo okrog srede VII. stoletja in je trajalo do prvih desetletij XI. stoletja. Prvi ekspediciji proti Sklavinijam so sledile še mnoge druge v osrčje Balkana, so pa bile po letu 680/681 večkrat povezane s pohodi proti Bolgariji. Prav do srede IX. stoletja so vsi naporii cesarske oblasti, da bi korenito in dokončno rešila bolgarski in slovanski problem ter ponovno vzpostavila svojo prevlado na celem polotoku, dali samo delne rezultate in so tako Bolgarom kot Slovanom na severnem delu polotoka omogočili, da so položili prve trdne temelje svojim državam.

Bizanc in Bolgarija nista bila samo v vojnih odnosih; med obema državama so se ustvarili tudi prijateljski odnosi. Leta 705 je kan Tervel pomagal Justinijanu II., da je zopet zasedel prestol. V zahvalo je dobil vzvišeni naziv kešar. 823 je kan Omurtag prišel na pomoč cesarju Mihaelu II. proti Tomažu Slovanu, čigar upor je postal nevaren. Bizantinski vpliv v Bolgariji je bil kdaj pa kdaj tako močan, da so cesarji odločali o usodi bolgarskih vladarjev. Podpirali so tiste, ki so bili pro-bizantinski, ali pa sprejemali tiste, ki jih je nasprotna stran

pregnala; tako se je leta 777 kan Telerig zatekel po pomoč v Carigrad, kjer ga je cesar Leon IV. blagohotno sprejel. Kmalu se je spreobrnil v krščanstvo, dobil naziv patricija in roko bizantinske princese. Bizantinski vpliv je viden tudi na drugih področjih: bolgarski napisi, ki slavijo dejanja kanov, so napisani v grščini in pogosto vsebujejo visokoleteči bizantinski prislov *ek theou árhon*. Liturgični in pisarniški jezik kanov je bila grščina. Trgovski posli so se sklepali že zelo zgodaj in že leta 716 je bila sklenjena pogodba, po kateri je Bolgarija uvažala dragoceno blago, luksuzne predmete in drugo izdelano robo ter izvažala žito, med, vosek, usnje itd.

Bizantinska vlada je morala poleg bolgarskega rešiti tudi slovanski problem in je imela pri tem v nekaterih predelih polotoka boljše rezultate, čeprav sta oba vidika tesno povezana. Ponovno pridobivanje izgubljenih področij se je začelo s pohodom cesarja Konstanta II. leta 658 proti Sklavinijam, sledila pa jim je cela serija pohodov na Makedonijo, centralno Grčijo in na Peleponez, tako da je bil v prvi polovici IX. stoletja južni del polotoka znova trdno v rokah Bizanca. Vojaškim pohodom, ki jih ni manjkalo, so sledili ukrepi, ki so zlasti v južnih predelih balkanskega polotoka zopet vzpostavili bizantinsko oblast. Že od prvega pohoda je bizantinska oblast uporabljala preselitev narodov kot notranji politični ukrep, klasično metodo, ki jo je bilo uporabilo že rimsko cesarstvo.

Slovane so preselili iz različnih balkanskih pokrajin in jih naselili kot vojaké v Mali Aziji, predvsem v temi Opsikion (bivša Bitinija); na ta način so bili raztreseni po celem cesarstvu in bili zato manj nevarni; položaj tistih, ki so ostali podjarmljeni, pa je bil oslabljen zaradi tega, ker so bili številčno šibkejši in zaradi njihovega družbenega položaja. K temu je prispevalo tudi priseljevanje drugih narodov in skupin heretikov, pa tudi »Bizantinčev« v nekatere pokrajine na polotoku ob različnih priložnostih, tako Armencev in Sirijcev v Trakijo in na bolgarsko mejo, Mardaitov na otok Kefalenijo, v okolico Nikopolis in na Peleponez ali pavlikijancev v Trakijo in Makedonijo. Ta sklop ukrepov je pospešil razvoj sloja malih in srednjih posestnikov, svobodnih kmetov, iz katerih so rekrutirali stratiote, nové vojaké v temah; tako se je tudi razširila baza za davke in povečala kmetijska proizvodnja. Sprva so ti ukrepi v nekaterih pokrajinah okrepili bizantinsko oblast, pozneje pa je bil rezultat pogosto nasproten (npr. širjenje dualističnih herezij na Balkanu, upori različnih narodnostnih skupin v Mali Aziji pod vodstvom Tomaža Slovana). Žal manjkajo še podrobne analize in monografije o kolonizaciji in zlasti o gospodarski in družbeni politiki bizantinske oblasti. Mnogi vidiki naseljevanja narodnostnih skupin, preseljevanja v druge pokrajine in družbene, gospodarske, politične ter kulturne posledice so še večinoma neraziskane.

Med ukrepi za pridobitev Balkana, ki so imeli trajne posledice za Slované, ima poglavitno in najvažnejšo vlogo prav gotovo organizacija tem. Dovolj bó, če se spomnimo nekaterih osnovnih značilnosti te organizacije. Prvič: bizantinska vlada je svojo oblast dejansko izvajala samó v tistih pokrajinah, ki so bile organizirane v teme, drugič: teme so ustanavljali na mejah cesarstva za njegovo obrambo, tretjič: prve teme, vsaj kar se Balkana tiče, so bile ustanovljene pozneje kot v Mali Aziji. Proti koncu VII. stoletja so ustanovili temi Trakijo in Hellado, pozneje, proti koncu VIII. stoletja in vse do konca IX. stoletja pa še teme Makedonijo, Peleponez, Kefalonijo, Solun, Drač, Strimoń, Dalmacijo in Nikopolis. Uvajanje je pomenilo začetek rebizantinizacije in končno ponovno helenizacijo mnogih pokrajin, saj sta vojaška in civilna uprava delovali tako, da sta združili prebivalstvo v bolj ali manj trdno enoto in tako okrepili bizantinski značaj. Sistematična aplikacija nove ureditve je prispevala k okrepitvi bizantinskega duha in grškega jezika, oboje pa je bilo nujno potrebno za učinkovito delovanje vojske in uprave. Uporaba grščine, ki je bila uradni jezik, se je zelo

uvejavila tudi zato, ker sta bili vojaška in upravna organizacija tesno povezani in prepleteni. V prvi fazi je bilo slovansko prebivalstvo v pokrajinah, kjer so bile ustanovljene teme, manj gosto naseljeno kot v osrčju Balkana, grški element, ki so ga delno okrepili ubežniki, pa je tvoril trdno podlago za ponovno helenizacijo nekaterih pokrajin. Tudi cerkev je delovala kot združevalna sila, saj so vojnim pohodom v Hellado in na Peleponez sledile misionarske akcije in reorganizacija cerkve. Številni slovanski arhonti, ki so bili, vzgojeni v novem duhu, so bili ponosni, da so govorili grško in da so živeli v cesarstvu; prebivalstvo je sčasoma postalo bizantinsko tako po jeziku kot po veri in je po prepričanju in tradiciji tako ostalo.

Proti sredini IX. stoletja se je zaključilo prvo veliko obnovitveno obdobje bizantinske oblasti na Balkanu. Južni del polotoka je bil, po dvesto letih slovanske prevlade trdno v bizantinskih rokah, rebizantiniziran ali pa tik pred, tako rebizantinizacijo; obdobje Sklavinij je dokončno minilo, saj so bile Sklavinije vključene bodisi v organizirane teme, bodisi v mlade države Južnih Slovanov, ki so se začele ustanovljati v tistih pokrajinah, ki so se izognile oblasti Bizanca ali Bolgarije. Tako sta se ustvarili dve kulturni območji: grško-sredozemsko, pokrito s temami, ki so bile ustanovljene ob ponovni bizantinski prevladi, in slovansko (ter bolgarsko) v osrčju Balkana. Meje bizantinskega in slovanskega območja se skoraj popolnoma pokrivajo z mejami civilizacije, ki je značilna za kmečke naselbine in za njihova bivališča; področje, ki ga je veliki srbski geograf Jovan Cvijić označil kot grško-sredozemsko, v glavnem ustreza teritoriju, ki ga je do konca IX. stoletja spet osvojil Bizanc in ga trdno organiziral v teme. Izven tega področja je v vzhodnem delu ostala bolgarska država, ki se je ravnokar notranje spremenila, tako v narodnostnem kot v političnem smislu, na zahodnem delu pa so ostale izven njega nove slovanske države, Hrvaška, Srbija, Duklja, Trebinje, Zahumlje, Paganija in morebiti Južna Moravska. Njihov razvoj iz plemenskih političnih enot v države je bil mogoč iz raznih vzrokov: predvsem na podlagi notranje družbene diferenciacije, ki se je odvijala prav v onem času, ko je Bizanc napel vse svoje sile za ponovno osvojitve južnih pokrajin polotoka, in v bojih z Bolgarijo, ki je medtem anektirala makedonske Sklavinije. Te so, tako kot Sklavinije v Srednji Grčiji in na Peleponezu, vzele nase skoraj ves pritisk in težo bolgarskih, predvsem pa nešteti bizantinskih ofenziv. Tako je bil normalen razvoj teh Sklavinij od plemenskih enot do držav prekinjen z zunanjim vmešavanjem. Vsled takega razvoja so v severo-zahodnem delu balkanskega polotoka lahko nastale one slovanske države, ki smo jih pravkar našeli, ki pa so bile še skromnega pomena in majhne politične teže, na njih razvoj pa Bizanc do sredine IX. stoletja ni imel skoraj nikakega vpliva.

Južni Slovani in Bolgari se niso srečevali samo z bizantinskimi vojaškimi pohodi, ampak so doživljali tudi bizantinske ofenzive kar se tiče vere, kulture in ideologije. V tej luči moramo tudi opazovati širjenje krščanstva; sredstvo, ki ga je bizantinska vlada pogosto zelo uspešno uporabila že tudi pri drugih narodih. Takoj po naselitvi so bili Južni Slovani izpostavljeni krščanski propagandi, ki je prihajala iz Carigrada ali pa iz središč, ki so ostala bizantinska kot Solun, Atene, Monenvazija, Patras, Drač, Kotor, Dubrovnik, Split, Zadar, in druga. Delo »De administrando imperio« cesarja Konstantina Porfirogeneta pravi, da so rimski misionarji prišli na povabilo cesarja Herakleja (610—641) med Slované iz dalmatinskega zaledja, toda očitno niso imeli prevelikega uspeha. V prvih dveh stoletjih, torej približno do srede IX. stoletja so bili, po skromnih virih sodeč, rezultati dokaj slabi. Na širjenje krščanske vere med Južnimi Slovani in Bolgari z metodološkega stališča ne smemo gledati kot na dejanje, ki je povezano s krstom, ampak kot na proces, pri katerem je krst višek, prav gotovo pa ne konec, kajti sledijo mu številni in različni ukrepi, od cerkvene organizacije, liturgičnih problemov, uporabe jezika v cerkvi, vse do odnosov med vladarjem

in cerkveno hierarhijo. Prav gotovo pa je bil krst izredno pomembno dejanje s trajnimi posledicami, ne samo z religioznega, kulturnega in ideološkega, ampak tudi s političnega vidika. Po prepričanju tiste dobe je s krstom ne samo vladar, ampak z njim tudi vse njegovo ljudstvo, sprejelo novo, pravo, vero in tako zapustilo barbarski svet in stopilo v edino in pravo ekumeno, ki jo je vodil cesar Romejcev, božji namestnik na zemlji. S krstom sta se vladar in njegovo ljudstvo vključila v hierarhijo krščanskih držav, dosegli so tisto, kar v modernem političnem jeziku imenujemo »mednarodno priznanje«. Čeprav so Bolgarija in slovanske države zasidlane v bizantinski hierarhiji držav zelo skromno mesto, je bila to vseeno bistvena sprememba.

Od srede IX. stoletja dalje se je krščanstvo zelo hitro širilo. Tedaj se je namreč v Bizancu začela nova doba kulturnega razcveta. Fotij, patriarh od leta 858, je vpeljal novo misijonarsko politiko, ki je povečala bizantinski vpliv ne samo na Balkanu, ampak tudi v Rusiji in v srednji Evropi. V Bolgariji je kan Boris (852—889) 864 sprejel spreobrnitev iz Carigrada, bil 866 krščen in sprejel ime cesarskega botra Mihaela. Konflikt med Rimom in Carigradom za pripadnost bolgarske cerkve se je končal 870, ko je koncil odločil v korist Bizanca in je Bolgarija dokončno ostala na področju Bizantinske pravoslavne cerkve. Bolgarska cerkev je dobila določeno avtonomijo, vendar ne take, kot si jo je zamislil kan Boris; bolgarski nadškof je bil imenovan od carigrajskega patriarha in samo posvečen od škofov sufraganov; izjemoma je dobil v bizantinski hierarhiji zelo visok položaj. Tudi Srbi in slovanska plemena iz dalmatinskega zaledja so se dokončno spreobrnila v prvih letih vladanja Basileiosa I. (867—885) in so jih krstili carigrajski legati.

S spreobrnitvijo v krščanstvo se je začela gradnja cerkva, kulturn in umetnostni razvoj, ki je bil zelo pomemben, ki pa ga za to zgodnjo dobo še premalo poznamo, kajti arheološke najdbe so zelo redke, pisanih virov pa je zelo malo. Vendar ni nobenega dvoma, da so ideje in vzori, ki so prihajali iz Carigrada ali iz obalnih mest, ostanki cerkva, ki so še obstajali v pokrajinah, v katerih so se naselili Slovani in Bolgari, bizantinski obrtniki in umetniki v službi novih vladarjev povzročili, da bizantinski vpliv ni bil samo velik, ampak prevladujoč. V celinski in otoški Grčiji se je ohranilo precej bizantinskih cerkv, kar je Cyrilu Mangu omogočilo manjšo statistiko. Sv. Sofija v Solunu je iz VIII. stoletja, štiri cerkve so iz IX., približno petnajst jih je iz X., trintrideset iz XI. in devet-inštirideset iz XII. stoletja. Med temi cerkev v vasi Skripu v Boiotiji, zgrajena v letu 873—874, priča, kako počasni so bili začetki bizantinske cerkvene arhitekture na grških tleh. To ne kaže samo, kako zaostala je bila dežela, ampak tudi, kako stalno je bila podvržena napadom (Arabcev, Bolgarov, Madžarov). Ko se je ustvarilo bolj miroljubno in bogato življenje, zlasti od prvih desetletij XI. stoletja naprej, je v Grčiji prišlo do hitrejšega razvoja arhitekture. V drugi polovici X. stoletja so uvozili iz glavnega mesta tloris v obliki grškega križa. Najbolj znan primer je Hōsios Lukas (nedaleč od današnjih Delfov), najstarejši primer značilnosti, ki so pozneje postale tipične za tako imenovano »grško šolo«. V notranjosti balkanskega polotoka so v času po pokristjanjenju prevladale zgradbe s centralno kupolo: tako so v Preslavu v Bolgariji za rotundo, ki je verjetno iz časa okrog leta 900, po Mangū, zidarje pripeljali iz Carigrada, ali pa so jih dobili med ujetniki iz Trakije, kajti vzor so lahko dobili le v Carigradu; tudi mnoge majhne cerkve, ki so bile izkopane v bližnji okolici Pliske in Preslava, večinoma pripadajo tipu vpisanega grškega križa in dokazujejo, da so Bolgari resnično uporabljali sodobne bizantinske sloge. To velja na splošno tudi za srbske pokrajine, kjer so po Đuriću prevladovali v IX. in X. stoletju zgradbe s centralno kupolo, v naslednjem obdobju, od X. do XII. stoletja pa cerkve s podaljšanim tlorisom, čeprav moramo pripomniti, da tu niso nikoli odstopili od starejših gradbenih tradicij.

V Bolgariji in, v južnoslovanskih državah se je po pokristjanjenju vedno bolj krepil bizantinski vpliv, ki se je še odločno povečal s prihodom učencev Cirila in Metoda v Dalmacijo, Bolgarijo, Makedonijo in verjetno tudi v Srbijo, potem ko so bili pregnani pozimi leta 885/886 iz Velike Moravske.

V Bolgariji jih je kan Boris rad sprejel. V glavnem mestu Pliski in v samostanu Patleina, nedaleč od Preslava, je Naum ustanovil literarno šolo na osnovi Ciril-metodijske tradicije, ki je kmalu zaslovela. Iz nje so prišli znani pisci te dobe, kot Hrabar Černorizec, eksarh Joanes, Konstantin Preslavski. Kliment je že leta 886 odšel v Ohrid, kjer se je živahno in mnogostransko udejstvoval. S seboj je prinesel različne knjige, prevedene v slovansčino, med njimi Nomo-kanon; v Makedoniji pa je sam napisal še druge; ustanovil je slavno »Ohridsko literarno šolo«, nato še dve, eno za odrasle in eno za otroke, ki sta baje imeli 3500 učencev; odtod so prihajali duhovniki, diakoni itd., ki so utrdili cerkev v Makedoniji. Potrudil se je tudi, da je lokalnemu prebivalstvu posredoval kme-tijsko znanje. Kliment in njegovi učenci niso več pisali v glagolici, ampak so prešli k novi cirilski abecedi, in tako postavili osnovo za pisavo, ki jo Južni in Vzhodni Slovani še danes uporabljajo. Tako so rešili delo solunskih bratov; Južni Slovani in Bolgari so prav od njiju prevzeli slovansko pisavo, ona dva sta ustvarila prve temelje slovanske književnosti in kulture. Prav v tem je na eni strani veličina bizantinske politike, na drugi strani pa za Južne Slované bistvena kulturna pridobitev, ki je še danes vidna.

Bolgarski in slovanski vladarji, pa tudi bojarji ter arhonti okrog njih so gledali na pokristjanjenje predvsem s praktično-politične strani. Monarhična bizantinska ideologija je bila zanje na tisti stopnji njihovega družbenega, gospodarskega, kulturnega in predvsem državnega razvoja idealni vzor, h kateremu so tudi oni težili. Tako kot je v bizantinskem cesarstvu cerkev priznavala po vzoru in kopiji nebeškega kraljestva enega samega vladarja, cesarja, na čelu enega samega univerzalnega cesarstva, in tako kot je bila cerkev povezana z državo in je bila njen poglavitni steber in podpora, tako so tudi oni pojmovali državnost na univerzalnosti, omejeni in skrčeni na njihovo državo, in ustanovili podobno cerkveno organizacijo v svojih vladavinah. Bolgarski kani so uspeli v več etapah, nič ali malo pa vemo o cerkvenih ustanovah v mladih državah Južnih Slovanov. Vendar moramo opozoriti, da je pokristjanjenje pospešilo proces, ki je že tekkel, mu dal specifične oblike, ni pa ga določilo.

Končno pokristjanjenje in povečana bizantinska aktivnost na Balkanu od druge polovice IX. stoletja naprej sta pripeljala do okrepitve bizantinskega vpliva na mlade slovanske države. Konstantin Porfirogenet poroča, da je po letu 927 srbski arhont Časlav lahko s pomočjo bizantinskega cesarja in z bogatimi darovi, ki jih je od njega dobil, organiziral, zopet naselil in združil svojo deželo; morda ga je bizantinski cesar potrdil za srbskega arhonta. Vstop v hierarhijo krščanskih držav je okrepil položaj in oblast vladajočih, in nazivi, ki so jih dobili od Bizanca, so precej prispevali k temu: Mihael, arhont v Zahumlju, je imel naziv prokonzula in patricija (anthýpatos kai patrikios), arhonti iz Hrvaške, Srbije, Zahumlja, Kanala (?), Trebinja in Duklje, so dobili od cesarja »odredbo« (ké-leusis), s katere je visel zlat pečat dveh solidov, in cesar jih je v njej nagovarjal z »gospodom« ali »gospodarjem« (despótes). Značilne bizantinske politične ideje so vplivale na ideje, ki so si jih slovanski vladarji ustvarili o državni oblasti; v IX. stoletju je bila npr. v Srbiji oblast razdeljena, toda že proti koncu istega stoletja se je uveljavil monarhični koncept, kot to lahko vidimo pri Mutimiru, ki je pognal brate, »ker je hotel sam imeti oblast«. Drug primer povečanega bizantinskega vpliva je oslepljevanje kot sredstvo, ki napravi pretendenta za prestol nevrednega za vladanje. Tudi običaji in moda na bolgarskem in mladih slovanskih dvorih so najbrž v marsičem posnemali bizantinske navade. Dovolj je, da se spomnimo na Simeona »pol Grka«, ki je bil delno vzgojen v prestolnici,

ali pa vpliva, ki ga je imela v Preslavu žena c(es)arja Petra, ki je bila bizantinska princesa, pa še drugih srbskih ali bolgarskih arhontov in gospodov, ki so se zatekli v Carigrad ali ga obiskali, ali dragocenih oblek in bogatega blaga, relikvij ali ikon, ki jim jih je podaril cesar ali patriarh v času njihovega obiska v prestolnici ali pa jim jih je poslal v dar. Mnogi bizantinski običaji so prišli v Bolgarijo in Srbijo, tako npr. je bil bolgarski kan Simeon boter srbskemu arhontu Petru; kot je bil cesar Mihael III. boter kanu Borisu. Pokristjanjenje Bolgarov pod kanom Borisom ni povzročilo samo oslabitve starih plemenskih struktur, ampak je tudi pomagalo okrepiti položaj vladajočega rodu in centralne vlade po bizantinskem vzoru; razen tega je pomagalo okrepiti položaj slovanškega elementa in premagati narodnostni in politični dualizem, ki je dajal bolgarski državi specifičen značaj že od njene ustanovitve v VII. stoletju.

S Simeonom (893—927) se je začela nova faza v odnosih med Bizancem in Bolgarijo. Zanj je značilen dolg boj za prevlado na Balkanu. Prvi konflikt je nastal leta 894 po bizantijskih gospodarskih ukrepih na škodo bolgarske trgovine. Le-ta je bila osredotočena v rokah dveh bizantijskih trgovcev in tržišče za bolgarske izdelke se je preselilo iz Carigrada v Solun. Vojna, ki je sledila, se je končala s pogodbo (896): obnovljen je bil stari položaj, razen tega pa se je Bizanc obvezal, da bo plačeval letni davek. Med redkimi veštni, ki jih imamo o bizantinski trgovini na Balkanu, se mi zdi, da ta dovolj jasno pokaže na pomeh trgovskih stikov v odnosu med Bizancem in Bolgarijo. Za bolgarskega kana to ni bila osvajalna vojna, bil je boj za prevlado na Balkanu; za ustanovitev bolgarsko-bizantijskega imperija, enega samega univerzalnega imperija pod žezlom Simeona in s Carigradom kot prestolnico. S Simeonom se je Bolgarija politično in cerkveno docela osamosvojila od Bizanca. Ko je Simeon prevzel oblast, je preselil prestolnico iz Pliske v Preslav in tako nakazal prelom s staro tradicijo in začetek nove dobe; slovanščina je bila tedaj namesto grščine uvedena kot uradni jezik. Ko so prišli Metodovi učenci, se je proces slavizacije v Bolgariji še povečal tudi na področju cerkve; tu je slovanski jezik vedno bolj izpodrival grščino. Po drugi strani pa je Bolgarija bolj kot kdajkoli v času Simeona videla v bizantinskem cesarstvu absoluten vzor, ki ga ni le oponašala na vseh področjih, ampak ga je hotela kar zamenjati. Prvič se je na starem bizantinskem teritoriju, tako blizu glavnega mesta, pojavil vladar, ki ga je Bizanc še vedno imel za barbara, ki pa je imel tako visoke in nevarne ambicije. Kljub vojaškemu uspehu Simeon ni dosegel svojega cilja. Po njegovi smrti (927) se je izvršila korenita sprememba v odnosih med Bolgarijo in Bizancem. Peter, Simeonov naslednik in sin, je bil priznan za basileusa Bolgarije in bizantinska vlada je priznala bolgarski patriarhat. Mir je še potrdila zakonska zveza med Petrom in vnukinjo vsemogočnega cesarja Romana Lakapena. Odtlej so med državama vladali prijateljski odnosi; bizantinski vpliv ni bil nikoli večji kot med Petrovim vladanjem. Po drugi strani pa je bilo zaradi dolgih in dragih vojn, slabih letin, lakote in revščine med prebivalstvom, zlasti pa zaradi fevdalnega razvoja, Petrovo dolgo vladanje (927—969), čeprav ni poznalo zunanjih vojn, pretreseno od protestov in socialnih uporov, ki so se pojavili tudi v obliki herezij; tako bogomili, ki so se uprli uradni cerkvi in državi. Bogomilsko gibanje se je globoko zasedrilo zlasti v Makedoniji, prodrlo pa je tudi izven bolgarskih meja, tako na zahod (v Srbijo, Bosno itd.) in v Bizanc sam, odkoder so nekoč, tudi še ne davno, prišle dualistične doktrine.

Mir, ki je vladal na Balkanu proti sredini X. stoletja, ni dolgo trajal. Oslabljena bolgarska država, ki ji je moral Bizanc plačevati letni davek, je padla kot žrtev ekspanzionistične politike cesarja Nikefora II. Foke (963—969) in Ioanesa I. Tzimiska (969—976). Najprej so Bolgarijo zasedli Rusi, ki jih je poklical Nikefor II.; šele njegovemu nasledniku Ioanesu I. se je posrečilo (971), da jih je pregnal, toda bolgarska država ni bila obnovljena; in Petrova sinova Boris in Roman

sta bila odpeljana kot talca v Carigrád. Bizantinska državna meja je po tolikem času spet tekla ob spodnji Donavi.

Verjetno so tedaj Bizantinci zasedli samo vzhodni del bolgarske države, saj je v zahodnem delu izbruhnil upor. V modernem zgodovinopisju je čas upora sporen; ni gotovo, ali sta bila dva upora (969 in 976) ali samo eden (kar se meni zdi bolj verjetno) leta 976. Práv tako važna, čeprav še bolj sporna, sta sčstava in označba države, ki je nastala iz upora. Upor proti Bizancu pod vodstvom štiri rih bratov Kometopulov, Davida, Arona, Mozesa in Samuela — tudi o njihovem rodu so v zgodovinopisju veliko razpravljali — se je končal z nastankom države, ki je bila po svojem značaju in sestavi nekaj novega. Njen center je bil v Makedoniji, kjer sta bili prestolnici Prěspa in Ohrid, čeprav so se po drugi strani vodje upora povezali s staro bolgarsko državno in cerkveno tradicijo, ki pa je bila tudi edina, na katero so se lahko sklicevali. Kljub začetnim uspehom upornikov se je cesarju Basileiu II. (976—1025) leta 1018/1019 posrečilo zmagati, potem ko je vztrajno in trmasto vodil skoraj več kot 40 let neprekinjeno vojno proti Samuely in njegovim naslednikom.

Po 300 letih je bila meja bizantinske države spet na Donavi in Savi. Basileios II. se je takoj z veliko obzirnostjo in zmernostjo posvetil organizaciji osvobojenih teritorijev. Veliko problemov v zvezi z ukrepi, ki jih je podvzel, je še odprtih, tako tisti, ki se tičejo domače aristokracije ali ustanovitve novih tem; kot nekateri politični in gospodarski ukrepi. Z ozirom na težki položaj prebivalstva po tako dolgih in strašnih vojnah je Basileios II. dopustil, da so plačevali davke tako, kot za časa Samuela, v naravi in ne z denarjem. Kar se tiče organizacije provinc, je centralni del bivšega Samuelovega cesarstva postal katepanat Bolgarija (ime ne odgovarja današnjim geografskim predstavam!) s Skopjem kot prestolnico. V pokrajinah južno od Donave je bila že med vojno ustanovljena tema Paristrion ali Paradunavon in v področju meje na Donavi in Savi je verjetno nastala tema Sirmij. Bolj kot kdajkoli je zapleten problem teme Srbija; in še danes ne moremo reči, kje je bila in kako je bila organizirana. Obnovili so teme Drač in Dalmacijo, toda tej na jugu so ocepili pokrajino okrog Dübrovnik, ki je postala nova tema, s posebnimi nalogami do bližnjih slovanskih kneževin. Velika, od Slovanov naseljena ozemlja, so tako prišla pod neposredno oblast Bizanca, medtem ko so druga, npr. Hrvaška, Bosna, Raška, Duklja in Trebinje priznala bizantinsko suverenost in so z njim navezala »vazalne« odnose. Razlika med slovanskimi pokrajinami pod neposredno oblastjo Bizanca in med tistimi, ki so ostale pod svojimi vladarji, »vazali« bizantinskih cesarjev, je jasna.

Basileios II. je močno reorganiziral cerkveno organizacijo na Balkanu. Ohridski patriarhat, ki ga je Samuel verjetno ustanovil, ko se je proglasil za cesarja, je bil morda že leta 1019 znižan na stopnjo autokefalne nadškofije. Nadškof, ki je imel v bizantinski hierarhiji višji položaj kot drugi prelati, je bil imenovan neposredno od cesarja in je bil tudi njemu podrejen. Basileios II. je tako rešil tri probleme: pod svojim nadzorstvom je obdržal škofijo, ki je obsegala velik del slovanskega prebivalstva na Balkanu, izgnil se je temu, da bi povečal carigradski patriarhat, in si je tako pridobil lokalno cerkveno hierarhijo kot lokalno aristokracijo; obe sta sprejele bizantinsko vladó.

Sedaj lahko potegnemo nekatere zaključke: za Južne Slovaně in za Bolgare se je končala doba, ki se je začela s prvimi stiki z bizantinsko državo in nadaljevala poldrugo stoletje pozneje z naselitvijo na Balkanu. Ta doba se je zaključila v XI. stoletju z bizantinsko zmago, ki pa je bila bolj navidezna kot resnična. Ta doba je bila zelo pomembna za zgodovino Južnih Slovanov, v njej so ti ustvarili trdne osnove za narodnostni, politični, verski, kulturni razvoj. Na začetku XI. stoletja so bili Južni Slovani, ki so si pred štirimi stoletji podredili velik del Balkanskega polotoka, v južnem predelu skoraj popolnoma absorbirani od bizantinske države, v centralnih predelih so bili vključeni v režim tem, ven-

dār so obdržali svoje etnične značilnosti, na severozahodu pa so bili pod domačimi vladarji; čeprav trenutno združeni z Bizancem, z ne preveč tesnimi »vazalskimi«
vezmi. Bolgarija, katere etnični razvoj se je končal, je bila podjarmljena, proti koncu XII. stoletja pa se je zopet dvignila v neodvisno državo, po skoraj dveh stoletjih bizantinske okupacije. Čeprav le na splošno; so bile dokončno oblikovane meje med grškim in slovanskim kulturnim svetom na Balkanu, ravno tako pa meje med rimskim katolicizmom in carigrajskim pravoslavljem (te meje obstajajo še danes). Ravno tako so bile začrtane poti bodočega zgodovinskega kulturnega in verskega razvoja balkanskih Slovanov. Bizantinsko cesarstvo je uporabljalo v procesu ponovne osvojitve Balkana različne ukrepe. Nekateri so bili kratkotrajni, drugi so trajali stoletja in nekatere še danes lahko opazimo. Vojaški ukrepi so bili učinkoviti v južnem delu polotoka, nepomembni v severnem. Delno so bili krivi temu politični, administrativni in kulturni ukrepi, ki so spremljali vojaške, zlasti pri izvajanju. Za primer navedimo samo dejavnost in ukrepe bizantinskih cerkvenih oblasti v »temah«
in istočasno v Bolgariji in Srbiji: tam so pospešili rebizantinizacijo pokrajin, tu so povečali težnje po neodvisnosti. Tudi vpliv vzorca bizantinske države na oblikovanje slovanskih držav na Balkanu med njihovim nastajanjem od sredine IX. stoletja naprej je bil velik, mogoče večji kot se priznava. V nekaterih oblikah, npr. v odnosih med državo in cerkvi, traja še danes. Na enem področju so imeli ukrepi bizantinske vlade in bizantinske cerkve nesporen uspeh: Južni Slovani so dobili prve osnove za svojo kulturo od Bizanca.

prevedla Jožica Pirc

Bibliografija

- F. Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, Paris 1926; St. Runciman, A History of the First Bulgarian Empire, London 1930; G. Ostrogorsky, Die byzantinische Staatenhierarchie, v: Seminarium Kondakovianum VIII (1936), str. 41—61, v angleščini pod naslovom The Byzantine Emperor and the Hierarchical World Order, Paris 1945; R. S. Lopez, The Silk Industry in the Byzantine Empire, v: Speculum 20 (1945), str. 31—32 zdej tudi v delu istega pisca, Byzantium and the World around it: Economic and Institutional Relations, London 1978; D. Obolensky, The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manicheism, Cambridge 1948 (ponatis Cambridge 1972); A. Grabar, God and the »Family of Princes«
Presided Over by the Byzantine Emperor, v: Harvard Slavic Studies 2 (1954) Essays dedicated to F. Dvornik, str. 117—123; F. Dvornik, The Slavs: Their Early History and Civilisation, Boston 1956; P. Charanis, The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire, v: Comparative Studies in Society and History, Vol. III, No. 2, The Hague 1961, str. 140—154; P. Skok, Dolazak Slovena na Mediteran, Split 1934; F. Dvornik, The Slavs in European History and Civilisation, New Brunswick 1962; R. Jenkins, Byzantium and Byzantinism, Lectures in Memory of Louise Taft Semple, Cincinnati 1963; V. Beševliev, Die protobulgarischen Inschriften, Berlin 1963; G. Ostrogorsky, The Byzantine Background of the Moravian Mission, v: Dumbarton Oaks Papers 19 (1965), str. 3—18; I. Dujčev, Medioevo Bizantino-Slavo, I—III, Roma 1965—1971; J. Ferluga v: Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, III, Beograd 1966; I. Božić, La formation de l'état serbe aux IXe et XIe siècles. Aux origines des Etats nationaux, Varsovie 1968, str. 133—147; G. Ostrogorsky, Storia dell'impero bizantino, Torino 1968 (basata sull'edizione tedesca del 1963); F. Dvornik, Byzantine Missions among the Slavs, SS Constantine-Cyril and Methodius, New Brunswick, N. J.: 1970; A. P., Vlasto, The Entry of the Slavs into Christendom, An Introduction to the Medieval History of the Slavs, Cambridge 1970; N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971; D. Obolensky, The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500—1453, London 1971; V. Tapkova-Zaimova, L'administration byzantine au Bas-Danube (fin du Xe—XIe s.). Tentative d'une mise au point, v: Etudes balkaniques 3 (1973), str. 90—112; C. Mango, Architettura bizantina, Venezia 1974; M. D. Graebner, The Role of the Slavs within the Byzantine Empire, 500—1018; Ann Arbor, Mich.-London 1975; R. Browning, Byzantium and Bul-

garia. A Comparative Study across the Early Medieval Frontier, London 1975; L. Waldmüller; Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum, und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert. Die Slawen zwischen Byzanz und Abendland, Amsterdam 1976; V. J. Đurić, Byzantinische Fresken in Jugoslawien, München 1976; J. Ferluga, Byzantium on the Balkans. Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth to the XIIth Centuries, Amsterdam 1976; M. W. Weithmann, Die slavische Bevölkerung auf der griechischen Halbinsel. Ein Beitrag zur historischen Ethnographie Südeuropas, München 1978 (primeraj še oceno, ki jo je dal Johannes Koder v: Byzantinische Zeitschrift 74 (1981), str. 88—90); J. Ferluga, L'amministrazione bizantina in Dalmazia, Venezia 1978; Ch. Hannick, Die byzantinischen Missionen, v: Kirchengeschichte als Missionsgeschichte, II/1, izdal K. Schäferdiek, München 1978, str. 279—359; H. Ditten, Zur Bedeutung der Einwanderung der Slawen, v: Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus, izdal F. Winkelmann in drugi, Berlin 1978, str. 73—160; P. Lemerle, Les anciens recueils des miracles de saint Démétrius et l'histoire de la péninsule balkanique, v: Bulletin de la Classe des lettres et des sciences morales et politiques. Académie royale de Belgique, 5e série — Tome LXV, 1979, 10—11, str. 395—415; Lexicon des Mittelalters, I, München—Zürich 1980 in pozneje; D. Angelov, Die Entstehung des bulgarischen Volkes, Berlin 1980; Istorija srpskog naroda, I, Beograd 1981; R. Manselli, Bogomilen, v: Lexikon des Mittelalters, II (1981), kolone 328—332; La cultura bulgara nel Medioevo tra Oriente ed Occidente, Atti dell'VIII Congresso internazionale di studi sull'alto Medioevo, Spoleto 1982; J. Ferluga, Gli Slavi del sud e gli altri gruppi etnici di fronte a Bisanzio, Sett. centr. it. di studi sull'alt. med., XXX, Spoleto 1983, I, 303—343.

Riassunto

VIE E METODI DELL'ESPANSIONE POLITICA E CULTURALE BIZANTINA NEI BALCANI DALLA METÀ DEL SECOLO VII AI PRIMI DECENNI DELL'XI

Jadran Ferluga

Il tema qui trattato abbraccia dal punto di vista cronologico la prima grande fase dello sviluppo dei rapporti fra gli Slavi del sud e l'Impero bizantino. Gli Slavi del sud entrarono infatti in contatto con Bisanzio verso la fine del V o l'inizio del VI secolo e questi durarono finché esistette l'Impero.

Dopo un secolo di incursioni e razzie, gli Slavi del sud si insediarono definitivamente nella penisola balcanica durante la prima metà del secolo VII. Mancano purtroppo dati in base ai quali dare una risposta precisa quali territori essi occuparono ma la struttura della penisola cambiò radicalmente e definitivamente. Essi si installarono dunque su territori di vecchia cultura (romano-bizantina e cristiana) e nelle vicinanze di uno stato altamente organizzato e ciò esercitò un determinante influsso sul loro ulteriore sviluppo. La nuova situazione subì un cambiamento radicale allorché agli inizi dell'ottavo decennio del secolo VII fu fondato lo stato bulgaro. I rapporti con esso furono per i seguenti 350 anni il problema centrale per il governo bizantino nei Balcani.

La riconquista bizantina dei territori perduti nella penisola ebbe inizio nella seconda metà del secolo VII e passando attraverso varie fasi durò fino ai primi decenni dell'XI. Ed è così che il periodo qui considerato è dal punto di vista dei rapporti fra gli Slavi del sud e l'Impero bizantino un'epoca fondamentale cioè quella in cui gli Slavi, compresi i Bulgari, formarono le loro entità statali, posero le prime e solide basi del loro sviluppo etnico, politico, religioso e culturale e grosso modo furono tracciate le frontiere fra il mondo greco e quello slavo nei Balcani nonché quelle fra il cattolicesimo romano e l'ortodossia bizantina.

Le spedizioni militari bizantine per il ripristino del potere erano seguite da varie misure fra cui sono da mettere in rilievo: l'organizzazione dei temi, il trasferimento di popolazioni e la propagazione del cristianesimo. Verso la metà del secolo IX era terminata la prima fase della riconquista bizantina della penisola balcanica: essa era circondata da una fascia di temi e le regioni meridionali si trovavano saldamente in mano del governo imperiale. Nella parte orientale della penisola si trovava lo stato bulgaro e così anche nella parte occidentale rimasero fuori della portata del potere imperiale i nuovi stati slavi: Croazia, Serbia, Dioclea, Terbunia, Canale (?), Zaclumia, Paganja e probabilmente Moravia (quella meridionale).

Il periodo fra la metà del secolo IX ed i primi decenni dell'XI è fondamentalmente caratterizzato dai rapporti fra la Bulgaria e Bisanzio. Sotto Simeone (893—927)

la Bulgaria si liberò sul piano politico ed ecclesiastico da Bisanzio, dall'altra parte però più che giammai prima vide nell'Impero bizantino l'assoluto modello che non solo imitava ma che per di più volle sostituire con la creazione di un impero bulgaro-bizantino. Malgrado i successi militari Simeone non poté raggiungere i suoi ideali e la sua morte nel 927 pose fine alle ambizioni bulgare.

Dopo la morte di Simeone ebbe luogo un cambiamento radicale nei rapporti bulgaro-bizantini; durante il regno di Pietro, figlio e successore di Simeone, regnarono fra i due stati rapporti amichevoli e mai prima l'influsso bizantino era stato in Bulgaria più forte. Lo stato bulgaro, indebolito in seguito a tensioni ed agitazioni sociali, difficoltà economiche e movimenti eretici (Bogomili) fu, durante gli ultimi anni del regno di Pietro, vittima della nuova politica espansionistica bizantina e dopo lunghe guerre nel 971 conquistato dai Bizantini. Probabilmente essi occuparono allora soltanto la parte orientale del regno poichè nella parte occidentale scoppiò una rivolta che sfociò nella formazione di uno stato che per il suo carattere e la sua composizione era certamente in gran parte un'entità nuova; il suo centro si trovava in Macedonia dove erano le capitali, Prespa ed Ocrida, anche se dall'altra parte i capi della rivolta si rifacevano alla vecchia tradizione statale ed ecclesiastica bulgara che del resto era la unica a cui potevano richiamarsi. Basilio II (976—1025) riuscì finalmente a trionfare e dopo 300 anni, nel 1018/19, le frontiere dell'Impero si trovavano nuovamente sul Danubio e la Sava. Con molto tatto e moderazione Basilio II si dedicò all'organizzazione dei territori riconquistati ma molti problemi sono ancora aperti. Fu introdotta nelle regioni conquistate l'organizzazione tematica mentre i principati slavi della Dioclea, Zaclumia, Terbunia, Serbia o Rascia, Bosnia e pare anche la Croazia entrarono in rapporti di «vassallaggio».

All'inizio del secolo XI gli Slavi del sud che quattro secoli prima avevano sommerso buona parte della penisola balcanica erano ormai quasi completamente assorbiti dallo stato bizantino nelle regioni meridionali della penisola; nelle zone centrali si trovavano inquadrati nel regime dei temi ed in quelle nord-occidentali erano ancor sempre sotto principi indigeni anche se legati a Bisanzio da non troppo stretti legami di vassallaggio. La Bulgaria, che era stata l'opponente principale dell'Impero e che aveva dato tanto filo da torcere, era sottomessa e per due secoli fu provincia bizantina. Nelle diverse condizioni degli Slavi nelle varie zone dei Balcani si riflettono le fasi dello sviluppo dei loro rapporti con Bisanzio.

Ali ste že poravnali letošnje članarino za zgodovinsko oziroma muzejsko društvo in naročnino za »Zgodovinski časopis«? Če ne — storite to čimprej in olajšajte delo društvenemu odboru in upravi revije!

Ste že izpopolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Večina letnikov je na voljo pri upravi revije na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12 (telefon: (061) 332-611, int. 210). Podrobne informacije o zalogi in o cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

Opozorjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj razprodanih starejših letnikov ZC. Do sedaj je izšla v ponatisu že vrsta letnikov revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka z letnico 1947, septembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963, januarja 1980 ponatis 18. letnika za leto 1964, septembra 1980 ponatis št. 1-2/1972, decembra 1981 ponatis št. 1-2/1970, marca 1983 ponatis št. 1-2/1968, julija 1984 ponatis št. 3-4/1972, februarja 1985 ponatis št. 1-2/1971, oktobra 1985 ponatis 19./20. letnika za leti 1965—66, marca 1986 ponatis št. 3-4/1971, 1986 ponatis št. 1-4/1952—53, junija 1987 ponatis št. 1-4/1950 in novembra 1987 ponatis št. 1-4/1951 »Zgodovinskega časopisa«.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332 611, int. 210

vas vabi, da kot redni član vstopite v eno izmed slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev

Društveni člani po nižji ceni prejemajo osrednje glasilo slovenskih zgodovinarjev »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz zaloge zveze, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društev (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo zvezino značko in izkaznico ter uporabljajo zvezino knjižico. Potrjena izkaznica ZZDS omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Člani slovenskih društev s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Za leto 1988 znaša društvena članarina 1000 din, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis«, pa 8000 din. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 4000 din. Popust imajo tudi upokoјenci, dolgotletni člani društva, za katere naročnina s članarino znaša 6000 din. Člani pokrajinskih, zgodovinskih in muzejskih društev upravi »Zgodovinskega časopisa« poravnajo le naročnino v višini 7000 (upokoјenci 5250 din), če so članarino za tekoče leto že vplačali pri matičnem društvu.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na zvezinem sedežu ali pa s položnico na žiro račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Vplačilo vseh članskih obveznosti je možno tudi pri vseh matičnih pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih. Tu so njihovi naslovi:

Zgodovinsko društvo Ljubljana, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5

Zgodovinsko društvo v Ptujju, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1

Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1 (63001 Celje, pp. 87)

Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43

Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Pokrajinski arhiv, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1/III

Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7

Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot

Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika

Zgodovinsko društvo v Slovenskih Konjicah, 63210 Slovenske Konjice Klub slovenskih zgodovinarjev in geografov na Koroškem, Postf. 38, 9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Zgodovinsko društvo za Pomurje, Pokrajinski muzej, 69000 Murska Sobota, Trubarjev drevored 4

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednje zveze!